

AİLE ECZÂHÂNESİ

Avanzâde Mehmed Süleyman

*Dil içi çeviri:
Halil Tekiner*

AİLE ECZÂHÂNESİ

Avânzâde Mehmed Süleyman

*Dil içi çeviri:
Doç. Dr. Halil Tekiner*

Eczacılık Tarihi Araştırma Derneği

Nadir Eserler Dizisi no: 2

ISBN: 978-605-66467-3-7

Aile Eczâhânesi

Avânzâde Mehmed Süleyman (1871-1922)

Dil içi çeviri: Doç. Dr. Halil Tekiner

İstanbul, Şubat 2018

1. baskı

Dil içi çeviriye kaynak alınan metin:

Avânzâde M. Süleyman. *Aile Eczâhânesi (Alman Usûlü)*. Dersaâdet: Kader Matbaası; 1335, 32 s. (H. Tekiner Koleksiyonu)

Konu dizini: Arap harfli Türkçe eserler, ecza dolabı, eczacılık hizmetleri, eczacılık tarihi (20. yüzyıl), Osmanlı İmparatorluğu, tıp tarihi (20. yüzyıl)

Kapak fotoğrafı: 1920'li yıllara ait bir ecza çantası (H. Tekiner Koleksiyonu)

Ayhan Matbaa

Mahmutbey Mah. Deve Kaldırım Cad.

Gelincik Sok. No: 6 Kat: 3-4

Bağcılar, İstanbul / Türkiye

Tel: 0 212 445 32 38

Uyarı: İlk kez 1919 yılında yayımlanan *Aile Eczâhânesi* başlıklı kitapta yer alan tıbbi bilgilerin bir kısmı bugün geçerliliğini yitirmiştir. Okuyucuların, kitapta yer alan bilgileri tedavi amacıyla kullanmadan önce mutlaka bir hekim veya eczacıya danışmaları önemle tavsiye edilir. Aksi takdirde karşılaşılabilecek sorunlardan yayıncı ve çevirmen sorumlu değildir.

İÇİNDEKİLER

Sunuş • 5

Avânzâde Mehmed Süleyman • 7

Aile Eczâhânesi • 11

Aile Eczâhânesi Hakkında Birkaç Söz • 13

Aile Eczâhânesinin Fevâidi [Yararları] • 16

Evlerde İlâçlar Nasıl Tartılır? • 19

İlâçlar Yaşa Göredir • 20

İlâç İstilahları [Terimleri] • 21

Aile Eczâhânesindeki İlâçlar • 27

Aile Eczâhânesi için Lâzım Olan

Mevâdd-ı Sâire [diğer maddeler] • 43

Dizin • 44

Dil İçi Çeviride Yararlanılan Kaynaklar • 47

SUNUŞ

Eczacılık Tarihi Araştırma Derneği, eczacılık tarihi alanında telif ve çeviri eserlerin basımına özel önem vermektedir. Bu kapsamda 2016 yılında, Ecz. Eyüp Talha Kocacık'ın *Farmakoloğ Dergisinin Özetli Bibliyografyası ve İncelemesi* başlıklı araştırma kitabını ve Fransız tiyatro yazarı Max Maurey'nin *Le Pharmacien* (Eczacı, 1909) başlıklı piyesinin Türkçe çevirisini yayınlamıştır.

Eczacı piyesi ile başlattığımız Nadir Eserler Dizisinin ikinci kitabını ise geç Osmanlı döneminin üretken yazar ve çevirmenlerinden Ecz. Binbaşı Avânzâde Mehmed Süleyman Bey'in *Aile Eczâhânesi* (1919) başlıklı eseri oluşturuyor.

Avânzâde, sâde ve akıcı bir dille hazırladığı bu küçük el kitabında, bir ecza dolabında bulunması gerekenleri sıralamış; ayrıca acil durumlarda veya hekim bulunamadığında evde hazırlanabilecek ilâçlar hakkında pratik bilgiler vermiştir.

Dönemin eczacılık anlayışını ve eczacılık terminolojisini yansıtması nedeniyle Türk eczacılık tarihi bakımından önem taşıyan bu eseri, genç meslektaşım Doç. Dr. Halil Tekiner eski yazıdan Latin alfabesine aktardı. Bugün kullanılmayan kelimelerin modern karşılıklarını vererek ve gerekli yerlerde açıklayıcı dipnotlar ekleyerek metni günümüz okurları için daha anlaşılır hâle getirdi.

Türkiye'de eczacılığın yüzyıllık değişimine ilişkin önemli ipuçları sunan bu eserin eczacılık ve tıp tarihçilerinin yanı sıra bilim ve kültür tarihine meraklı okurların da ilgisini çekeceğini ümit ediyorum.

Prof. Dr. Afife Mat

Eczacılık Tarihi Araştırma Derneği Başkanı

**Harbiye Nezâreti Sıhhiye Dâiresi Ecza Müfettişlerinden
Avanzâde Mehmed Süleyman Bey (1871-1922)**
(Kaynak: *Musavver Eczacı Nevsâli*, 1328/M. 1912, s. 127)

Avânzâde Mehmed Süleyman (1871-1922)

Avânzâde Mehmed Süleyman Bey, 1871'de İstanbul'da doğmuştur. Beşiktaş Askeri Rüstiyesinden (1890) ve Askeri Tıp Mektebi'nin Eczacı Sınıfı'ndan (1893) mezun olduktan sonra, bir süre Haydarpaşa Askeri Tatbikat Mektebi'nde Fransızca ve fizik muallim muavinliği yapmış; ardından Yıldız Hastanesi'nde çalışmıştır.

İkdâm, Sabah, Tercüman-ı Hakikat, Tanin gibi gazetelerde yazıları çıkan Avânzâde, 1902'de yönettiği *Musavver Terakki* dergisinin Rus-Japon savaşıyla ilgili yayını Rusya'nın tepkisini çekince, 1903'te Kudüs'e sürgün gönderilmiştir. 1907'de Kahire'ye kaçan Avânzâde, 1908'de II. Meşrutiyet'in ilânının ardından İstanbul'a dönmüştür. Bu dönemde yüzbaşı rütbesiyle Harbiye Nezâreti'nde Dâire-i Sıhhiye-i Askeriyenin Tercüme ve İstatistik Kısmında memur olarak göreve başlamış; 1912'de binbaşı rütbesiyle ecza müfettişi olmuş; 1922'de ise İstanbul'da vefat etmiştir.

Fransızcadan birçok kitap çeviren Avânzâde, eczacılığın dışında sağlık ve beslenme; kadın; cinsellik; rüya tabiri, fal ve büyü; Alman, İngiliz, Japon kültürü ve tarihi; edebiyat; vb. konularda 100'ü aşkın eser kaleme almıştır.

Avânzâde'nin tıp ve eczacılığı ilgilendirdiği tespit edilen eserleri arasında şunlar sayılabilir:

Adem-i İktidarın İlâcı; Aile Eczâhânesi (Alman Usûlü); Âzâ Segirmesi; Bel Soğukluğu; Eczacılara Mahsus Muhtıra; Gençlerde İstimna Bilyed; Gençlere Mahsus Hastalıklardan Ergenlik; Gençlere Sıhî ve Tıbbî Gizli Nasihatler; Gizli Tertipler; Gözlerdeki Esrar ve Göz Hıfzıssıhhası; Hamam ve Melâhat; İdrar Tahlili; İspanyol Nezlesi; Kadın Hastalıklarından Seyelân-ı Ebyaz; Kuvvet Yemekleri ve Kuvvet İlâçları; Meme Hıfzıssıhhası; Mide Hastalıkları; Semirmek Usulleri ve Zayıflamak Çareleri; Sıhhat, Kuvvet ve Melâhat Nokta-i Nazarından Ne Yemeli ve Nasıl Yaşamalı; Sinir Hastalıkları; Tifüs Yahut Lekeli Humma; Uyuz Hastalığı ve Kolayca Tedavi Çareleri; Yalnız Erkeklerle Mahsus Adem-i İktidar.

عائله اجزاخانهسى

[آلمان اصولى]

خستتلاق وقضا وقوعنده ، هكيم بولنميان يرلرده وهكيم
كلنجيه قدر كچه جك زمانده انخاذا اولنه جق تدابردن وآلمان
اصولى سيار وثابت تشكيل وترتيب ايديه جك كوچوك واستعمالى
قولاي [عائله اجزاخانه سندن] وبونك دروننده بولنديرييه جق
ساده وقولاي علاجلك تعريفاتندن وبونلردن ايجابنده ايديه جك
استفاده لردن باحث بو اثر هر عائله ايچون فوق العاده لزوملى
وفائده لى بر رهنماي صحت وسلامتدر .

محررى :

اعوان زاده م. سليمان

صاحب وناشرى

اعتماد كئيبخانهسى صاحبي

سيبر طاهر

در سعادت « قدر » مطبعهسى - ١٣٣٥

AİLE ECZÂHÂNESİ [ECZÂ DOLABI] (Alman Usûlü)

Hastalık ve kazâ vukûunda, hekim bulunmayan yerlerde ve hekim gelinceye kadar geçecek zamanda ittihâz olunacak [alınacak] tedâbirden [tedbirlerden] ve Alman usûlü seyyâr [taşınabilir] ve sabit teşkil ve tertip edilecek küçük ve istimâli [kullanımı] kolay aile eczâhânesinden ve bunun derûnunda [içinde] bulundurulacak sâde ve kolay ilâçların tarifâtından [tariflerinden] ve bunlardan icabında edilecek istifâdelerden bahis bu eser her aile için fevkalâde [olağanüstü] lüzumlu ve fâideli [yararlı] bir rehnümâ-i sıhhat ve selâmettir [sağlık ve esenlik kılavuzudur].

Muharriri [Yazan]:

Avânzâde M. Süleyman

Sâhip ve nâşiri [Sahibi ve yayıncısı]
İtimat Kütüphânesi Sahibi

Seyit Tâhir

Dersâdet [İstanbul] Kader Matbaası – 1335 [M. 1919]

Aile Eczâhânesi¹ Hakkında Birkaç Söz

Aile eczâhânesinden [eczâ dolabından/çantasından] maksat, bir hâne [ev] dâhilinde vücuda getirilecek küçük bir eczâhânedir ki bir kazâ vukûunda [olduğunda] derakap [hemen sonrasında] oraya müracaatla maraza [hastalığa] veya kazâyâ ait ilâç ahz u tatbik olunmaktan [alıp uygulamaktan] ve hekim gelinceye kadar o maraz [hastalık] veya kazâ sebebiyle, kazâ bir tehlikeye veya mevte [ölüme] sebebiyet vermemekten ibârettir ki buna “ev eczâhânesi” veya “eczâhâne-i beytiyye” de denilebilir.

Ev eczâhânesi her aile için lâzımdır. Hemîşe [her zaman] sıhhatlerini [sağlıklarını] seven ve selâmetlerini [esenliklerini] düşünen aile reis ve reiselerine aile eczâhânesi ehemmiyetle [önemle] tavsiye olunur.

Mütemeddin [medeni] ve müterakki [gelişmiş] milletler efrâdı [bireyleri] daima az hasta olurlar ve az kazâyâ maruz olurlar. Hastalığa ve kazâyâ maruz olsalar da derhâl çaresini bulurlar. Hekimin vürûduna [gelmesine] kadar büyük ve küçük bir tehlike-i melhûzeye [akla gelen tehlikeye] meydan bırakmazlar. Hatta ufak tefek kazâlarda hekime müracaat külfetinden bile âzâde bulunurlar [kurtulurlar].

---

¹ Avânzâde Mehmed Süleyman Bey'in Fransızca anonim kaynaklardan da yararlanarak hazırladığı düşünülen bu eserin başlığındaki “aile eczâhânesi” ifadesinin, Almanca “Hausapotheke” (ev eczanesi) kelimesinden geldiği ve eserin alt başlığında yer alan “Alman usûlü” ifadesinin de buradan kaynaklandığı düşünülmektedir. Nitekim “Hausapotheke” kelimesinin, geçmiş yüzyıllara ait Fransızca eczacılık kaynaklarının bir kısmında bazen tek başına bazen de Fransızca karşılıkları ile birlikte kullanıldığı; Almanca-Fransızca sözlüklerde ise “pharmacie domestique (ev eczanesi), pharmacie priv e (şahsi eczane), pharmacie portative (seyyar eczane) veya petite pharmacie (küçük eczane)” şeklinde ifade edildiği görülmektedir. Bkz.: Schuster, Carl Wilhelm Theodor., R gnier, Adolphe. *Nouveau dictionnaire des langues allemande et fran aise*. Tome premier. Paris: Charles Hingray; 1850, s. 409. ( .n.).

Almanların fenn ü marifette [ilim ve irfanda] ne derece mertebe-i tekâmüle [gelişmiş bir seviyeye] vardıkları malûmdur. Almanya'da efrâda [bireylere] ârız olan kazâlar binnisbe [nispeten] azdır. Her fert dûçâr olacağı [uğrayacağı] kazâyâ karşı ne yapmak icap edeceğini bilir. Hâne [ev] dâhilinde her Alman ailesinin bir eczâhânesi bulunup bir maraz [hastalık] veya bir kazâ vukûunda [olduğunda] derhâl oraya müracaat eder. (s.2)

Bilhassa [özellikle] sıhhat ve selâmetleri [esenlikleri] için öteden beri çalışmakta bulunduğumuz ailelerimize bir hizmet-i mahsûsa [özel hizmet] olmak üzere Alman aile eczâhânesinin neden ibâret olduğunu ve içinde neler bulunduğunu, bunlardan ne sûretle [şekilde] istifâde edileceğini [yararlanılacağını] tarif edeceğiz. Her aile seyr ü tenezzüh [gezinti] ve zevk u sefa [eğlence] için her hâlde az ve çok bir para sarf eder. Bu yolda sarf edeceği paradan bir miktarını ayırıp da hânesi [evi] dâhilinde küçük bir eczâhâne vücuda getirirse kendisinin ve ailesi efrâdının [bireylerinin] sıhhat ve selâmetini [esenliğini] temin etmiş olur.

Dünyada sıhhat kadar kıymettar [değerli] bir şey yoktur. Sıhhatini seven her fert, bir rehnümâ-i sıhhat ü selâmet [sağlık ve esenlik kılavuzu] olan bu kitaptan bir tane edinir ve mündericâtını [içinde bulunanları] dikkatle ve kemâl-i ehemmiyetle [önem vererek] okuyarak hafızasına alır ve icabında bundan müstefit olur [yararlanır]. Azdan çok anlayanlar için aile eczâhânesini tarif sadedinde [konusunda] yazdığımız şu birkaç sözü kâfi ve vâfi [yeterli ve tam] görürler.

*

* *

Aile eczâhânesinden bir kimse ne sûretle [şekilde] müstefit olabilir [yararlanabilir]? Dünyada dertsiz insan olamayacağı gibi her zaman sıhhat ve âfiyet üzere de bulunamaz. Ehemmiyetsiz [önemsiz] zannolunan küçük ve nâgehânî [ani] bir hâl veya kazâ, dâî-yi maraz ve mevt [hastalık ve ölüm sebebi] olabilir. Bu sebeple her insanın

mesâil-i tıbbiye ve sıhhiyede [tıp ve sağlık konularında] az ve çok malûmât [bilgi] sahibi bulunması lâzım gelir.

Hele taşralarda ve kırlarda ve köylerde ikamet edenler, aile eczâhânesine katiyen muhtaçtırlar. Her zaman ve mekânda hekim bulunamaz. Bulunsa da hekim gelinceye kadar hastanın veya kazâzedenin terk-i (s.3) hayat edivermesi mümkün olabilir.

Böyle bir hâl vukûunda [olduğunda] yegâne hekim, malûmât sahibi olan veya her türlü kazâyâ vaktiyle dûçâr olarak [uğrayarak] ittihâz edilen [alınan] tedâbiri [tedbirleri] görüp öğrenmiş olan âdemdir.

Bunun içindir ki tecrübe büyük bir ilimdir. Tecrübesizler tecrübelilerden istifâde ederler [yararlanırlar]. “Hekim kim?” “Başına gelen!” denilmiş. Herkesin bu yolda bir hekim olabilmesi için *Aile Eczâhânesi* nâmındaki şu kitap pek kıymettar [değerli] bir rehnümâdır [kılavuzdur].

Her hastalığa veya kazâyâ uğrayarak maddi ve manevi zarara dûçâr olarak [uğrayarak] tecrübe ve vukûf [bilgi] sahibi olmaktan ise böyle bir kitabı alıp okumak her türlü zarar ve ziyandan âzâde bulunmak [kurtulmak] elbette iyi ve hayırlıdır.

Kitabımızı okuyanlar ifademizdeki kıymet ve ehemmiyeti [önemi] takdir ve teslim [kabul] ederler. Hemen Cenâb-ı Hak cümleye âfiyet [sağlık ve esenlik] ihsan [bağışlama] ve her türlü kazâlardan muhafaza [korumak] buyursun temenniyâtı ile [dilekleriyle] hatm-i makâl olunur [son söz söylenir].

Avanzâde M. Süleyman (s.4)

Aile Eczâhânesinin Fevâidi [Yararları]

Sağlık, hastalık ve ölüm insan içindir. Sağlam bir insanın mevsim veya nâgehânî tebdilât-ı hevâiye [ani hava değışiklikleri] sebebiyle sıhhati az ve çok haleldâr olarak [bozularak] hastalanır.

Bazı hastalıklar kolaylıkla insana ârız olur. Ve bazen az, bazen çok zaman devam eder. Bazı hastalıklar da nâgehânî [ani] veya tedrîcî [kademeli] olarak şiddet kesb eder [şiddetlenir]. Böyle bir hâl vukûunda [olduğunda] derhâl bir tabib-i hâzıka [uzman bir doktora] müracaat etmelidir.

Hafif rahatsızlıklarda insan kendi kendisini tedavi edebilir. Çocuklar, vücutlarının nâzik ve rakîk [narin] olması hasebiyle daha çabuk hastalanırlar. Gerek çocukların ve gerek büyüklerin ufak tefek rahatsızlıkları aile eczâhânesindeki ilâçlar vâsıtasıyla tedavi edilir.

Aile eczâhânesinin bir kıymeti daha vardır: Tabip, bir hastalık veya yara hakkında bazı vesâyâ-i tıbbiyede [tıbbi tavsiyelerde] bulunur. Bu vesâyâ [tavsiyeler] mucibince [gereğince] birçok şeylere lüzum görülür. Bunların kâffesini [hepsini] birden eczâhânedен tedârik [temin] etmek ise hayli masrafa ihtiyaç gösterir. Evde aile eczâhânesi bulunduğu takdirde ise hem nâgehânî [ani] ve ağır bir masraftan tahlis-i girîbân edilmiş [yaka kurtarılmış] hem de sürat [hız] ve sühûletle [kolaylıkla] işi görülmüş olur.

Aile eczâhânesi, sıhhat ve âfiyetin bir sigortası, ailenin sıhhat müracaatgâhıdır [başvuru yeridir]. Sıhhatini seven ve sıhhati cüzi [kısmen] ve de külli [tamamen] haleldâr (s.5) olan [bozulan] oraya koşar. Derdine devâyı orada bulur. Birdenbire hastalanan ve bir kazâyâ uğrayan bir âdem ise şaşırıp kalır. Öteye beriye başvurur. Zarara uğrar. Hele hekimsiz ve eczâhânesiz bir yerde, ba'îd [uzak] ve hicrî [göç edilmiş] bir mahâlde [yerde] büsbütün mutazarrır [zarara uğrayan] ve belki de bir felakete kurban olur.

Bazen büyükler bile dâhil olduğu halde çocuklar kolayca hastalanırlar. Çocuklar buldukları iyi ve kötü her şeyi yerler. Vakıa kusur bunlarda değil, her şeyi onlara verenlerdedir. Hazmı güç bir şey yediklerinde mideleri kolayca bozular. “Çocuk, daima hareket eder, her şeyi hazmeder” fikri bir hatadır. Çocuğun midesi nâziktir. Midesi yorulur. Midesine giren yemiş veya yemek ekşir, çürür. Husûle gelen taaffün [kokuşma] ve mikroplar mideden bağırsaklara geçerek ufûneti mucip [kötü kokuya neden] olur. Bunun neticesi mide rahatsızlıkları ve ishal, disantarya [dizanteri] gibi bağırsak hastalıkları husûle gelir. Bu hâl vakt ü zaman ile tedavi edilmeyecek olursa araz-ı vahîme [tehlikeli hastalıklar] husûle gelebilir. Binaenaleyh [bundan dolayı] derakap [hemen sonrasında] bir müşhil alınır. Mide ve bağırsaklar temizlenir. Badem yağı ve Hint yağı bu hususta en iyi müşhillerdendir.

Küçük çocukların vücutları gayet nâzik ve rakîk [narin] olması hasebiyle soğuktan ve tebdilât-ı hevâiyeden [hava değişikliklerinden] pek çabuk müteessir ve mütehassis olur [etkilenir]. Teneffüs borularında [solunum yollarında] iltihap husûle gelir. O zaman sadrî menkular [göğüs yumuşatıcı enfüzyonlar] ve şuruplar verilir. Ara sıra çay veya bir miktar ıhlamur, papatya, mürver, hatmiden bir miktarı çay gibi ihzâr olunarak [hazırlanarak] içirilir. (s.6)

Kızamık hastalığına tutulan bir çocukta hararet [sıcaklık, ateş] husûle gelir. Böyle bir hâlde serinletici su veya limonata vermeyip bilakis [tersine] kızdırıcı ve terletici şeyler içirmelidir.

Nar ağacı kökü², göğercin [güvercin] kökü³ munkabızdır [kabız edicidir]. Amele yani ishale tutulan her âdeme hemen bunlardan kaynatıp içirerek ishali kesmeye gayret etmemeli. İcabına göre mide ve bağırsakların bir müşhil vâsıtasıyla tetahhiri [temizlenmesi] icap

---

² Granati cortex. *Punica granatum* L. türünün kök ve kalın dallarının kurutulmuş kabuklarıdır. Kurt düşürücü olarak kullanılır (ç.n.).

³ Colombo radix. *Jateorhiza palmata* Lamarek Miers türünün taze iken doğranarak kurutulmuş köküdür. Tadı acı olup ishali kesmek, iştah açmak, mideyi kuvvetlendirmek için ve dizanteriye karşı kullanılır (ç.n.).

eder. Bu ishalin, iyi bilmelidir ki bazı ahvâlde [hallerde] yine bir müşhil vererek önü alınır.

Avrupa'da eczâ-i kimyeviye [kimyasal maddeler] hususunda büyük bir terakki [ilerleme] husûle gelmiş olup bu cümleden olarak birçok ilâçlar toz, hap, komprime haline ifrağ olunarak [biçimine sokularak] her tarafa nakli teshil [kolaylaştırılmış] ve temin edilmiştir. İngiliz eczacılarından Savori⁴ ve Mur⁵ bir takım ilâçları yaprak halinde imâl etmeye muvaffak [başarılı] olmuşlardır. İlâçların hap, komprime ve yaprak haline ifrağ [sokulması] ve tertibindeki muvaffakiyet üzerine küçük aile eczâhâneleri imâli teshil [kolaylaştırılmış] ve temin edilmiştir. Bunlara seyyar [taşınabilir] aile eczâhâneleri de denilir. Çanta veya sandık olarak imâl ve tertip olunan bu eczâhânelerin küçükleri ve büyükleri de vardır. Fiyatları küçüklük ve büyüklüğe, derûnlarındaki [içlerindeki] eczânın azlığına ve çokluğuna göre tahallüf eder [değişir].

Arzu edenler bunlardan tedârik veya hânelerinin [evlerinin] bir dolabını aile eczâhânesi hâline kalb ve ifrağ ederler [dönüştürürler].

Bugün cevz-i mukayyî⁶ [kargabüken tohumu] ve afyon hulâsalarını [ruhlarını] bile seyyar [taşınabilir] ve sehlü'l-istimâl [kolay kullanılır] kılacak derecede muvaffakiyete [başarıya] destres olunmuştur [erişilmiştir]. Sülfatonun [kininin] envâi [çeşitleri] ile fenasetin, antipirin, piramidon gibi (s.7) sıtmalarda, baş ağrılarında, âlâm [elemler] ve ızdırabât-ı asabiyede [sinir rahatsızlıklarında] kesret [çokluk] ve muvaffakiyetle [başarıyla] istimâl olunan [kullanılan] toz ilâçlar ve koyu hulâsalar [ruhlar] jelatin ile karıştırılarak ve küçük bir yaprak haline konularak ve havadan ve

---

⁴ Thomas Field Savory (ç.n.)

⁵ Thomas Moore (ç.n.)

⁶ Strychni semen. *Strychnos nux vomica* L. türünün kurutulmuş olgun tohumlarıdır. İştah açıcı, kuvvet verici ve afrodisyak etkiye sahiptir. İçindeki alkaloidler çok zehirli olduğu için kullanılmamalıdır (ç.n.).

temastan bozulmamak üzere ayrıca ince bir kâğıt tabaka ile de setr ü muhafaza edilerek [korunarak] her tarafa götürülebilmektedir.

Bir yaprak ilâç küçük küçük dört köşe yirmi dört haneye taksim ve ifraz edilmiştir [bölünmüştür]. Bu dört köşelerden yani murabbalardan birini kesip alan veya suda eriterek kullanan o ilâcın miktar-ı yevmi [günlük miktarını] ve devâisini ahz u istimâl etmiş [alarak kullanmış] olur.

Bu yaprakların mevzû bulunduğu [konu edilen] zarfların [kutuların] üzerinde o ilâcın ismiyle sûret-i istimâli [kullanım şekli] ve havâs-ı şifâiyesi [tedavi edici özellikleri] yazılmıştır.

Evlerde İlâçlar Nasıl Tartılır?

Evlerde ilâçlar ekseriya [çoğunlukla] tahmini olarak tartılır. Küçük bir terazi tedârîki de mümkündür. Bununla beraber alelekser [çoğunlukla] kullanılacak ilâçların tehlikeden ârî [uzak] olmaları hasebiyle tahminen istimâllerinde [kullanılmalarında] bir mahzur [sakınca] yoktur. Yaprak, kök gibi ilâçlarla mesela Hint yağından ve şurupların herhangi birinden dört-beş gram noksan [eksik] veya ziyâde [fazla] kullanmakta bir mahzur [sakınca] yoktur.

Evlerde bazı kaplar ölçü gibi kullanılabilir. Mesela alelâde [basit] küçük bir kahve kaşığı beş gram su alır. Bir dirhem üç gramdır. Bir damla su beş santigram itibar olunur [kabul edilir]. Bir gram 100 santigramdır. Vasati [ortalama] büyüklükte bir buğday tanesi beş santigram veznindedir [ölçüsündedir]. Mesela sıtmalarda, nöbetlerde yarım gram yani elli (s.8) santigram sülfato [kinin] ahz u istimâl etmek [alıp kullanmak] için on buğdaylık tartılarsa maksat hâsil olmuş olur.

Bir tatlı kaşığı 10-15 gram, yemek kaşığı 20 gram su alır.
İki parmak tutamı (yaprak ve çiçek için) 2-3 gram
Orta bir avuç miktarı 5-10 gram

Büyük bir avuç miktarı 10-15 gram

Parmakların dört-beş ucuyla tutularak alınan yaprak veya çiçek ilâçların miktarı 5-6 gramdır.

İlâçlar Yaşa Göredir

İlâçlar umumiyetle [genellikle] yaşa göre takdir ve itâ edilir [verilir]. Mesela büyük bir âdeme yevmiye [günlük] bir defa için on buğday sülfato [kinin] verilir. Ve fakat bu miktar dört-beş yaşındaki çocuğa verilemez. On dört-on beş yaşındaki bir çocuğa nısf [yarı] derecesinde ve daha küçüklere râbi [dörtte biri] derecesinde verilir.

Büyük bir âdeme yani 20, 30, 40 yaşlarındaki bir âdeme verilen miktar ve âhâd-ı kıyası [sayısal karşılığı] itibar edilirse:

- 14-15 yaşındakine ilâcın nısfı [yarısı]
- 7-8 yaşındakine ilâcın sâlisi [üçte biri]
- 4-5 yaşındakine ilâcın râbii [dörtte biri]
- 3 yaşındakine ilâcın altıda biri
- 2 yaşındakine ilâcın sekizde biri

nispetinde [oranında] verilir. Bir yaşından aşağı çocuklar için on beşte (s.9) bir nispette [oranda] verilir. Bazı ilâçlar bu nispetten daha az verilir. Bu hususu burada uzun uzadıya bast u temhîd etmeye [açıklamaya] ihtiyaç yoktur. Bundan başka ilâçlar şahsın sinnine [yaşına], derece-i tahammülüne göre de tâdil edilir [düzenlenir].

İLÂÇ İSTİLAHLARI [TERİMLERİ]

Hal – Solution

“Hal” eritmek demektir. Mesela asit borik [borik asit] tozdur. Soğuk suda erimez. Sıcak suda erir. Beş yüz gram yani yarım kilo suya 20 gram (yüzde dört nispetinde [oranında] demektir) asit borik konularak hal edilir [çözülür] yani eritilir ise buna asit borik mahlûlü denilir ve bununla göz, yara ve sâire [diğerleri] yıkanılır. Göz ağrılarında asit borik mahlûlü gayet fâidelidir [yararlıdır]. Yaralar için de gayet nâfidir [yararlıdır]. Bel soğukluğunda mesaneyi, idrar yolunu yıkamak ve temizlemek için de bundan veya sâir [diğer] muzadd-ı taaffün [antiseptik] mahlûllerden biri kullanılır.

Tâtin⁷ – Macération

Köklerden ve yapraklardan icap edenleri suda birkaç saat veya birkaç gün bıraktıktan sonra süzülerek alınan mâyi [sıvı] kullanılır. Bu ameliyâta [uygulamalara], tâtin ameliyâtı [maserasyon uygulamaları] denilir. Acı ağaç⁸ (kuvasya) ile kantaron çiçeğinden⁹ (müsâvi [eşit] miktarda) ibâret bir tertip iştihâ [iştah] açar. Kuvvet verir. Ravent¹⁰ kökü hafifçe ishal verir. (s.10) Göğercin [güvercin] kökü [Colombo radix] kabız edicidir. İshal vukûu bulduğu [olduğu] zamanlarda kaynatılarak veya tâtin [maserasyon] yapılarak kullanılır. Centiyane¹¹ kökü kuvvet verir, iştihâ açar, midevî bir köktür.

---

⁷ Kök, yaprak cinsinden ilâç olabilecek şeyleri bir sıvı içerisine koyarak bir müddet bekletme (ç.n.)

⁸ Quassiae lignum. Kuvasya haşebi adı ile de bilinirdi. *Quassia amara* L. türünün sap ve dallarının soyulup kurutulmuş ve yonga gibi parçalara ayrılmış odunudur. İştah açıcı ve kuvvet verici olarak kullanılır (ç.n.).

⁹ Centaurii minoris herba. *Erythraea centaurium* Pers. türünün kurutulmuş çiçekli dallarıdır. Hazmı kolaylaştırıcı ve iştah açıcı olarak kullanılır (ç.n.).

¹⁰ Rhei rhizoma. *Rheum palmatum* L. türlerinin kabuğu soyulduktan sonra kurutulmuş rizomlarıdır. Az miktarlarda midevî ve kabız, yüksek miktarlarda ise müşhil etki gösterir (ç.n.).

¹¹ Gentianae radix. *Gentiana lutea* L. türünün kurutulmuş kök ve rizomlarıdır. Dâhilen, iştah açıcı olarak kullanılır (ç.n.).

Menku [Enfüzyon/suda haşlama] – Infusion

“Nak” haşlama demek olduğuna göre menku haşlanmış demektir. Köküne, yaprağına veya çiçeğine göre nak müddeti tebdil eder [değişir]. Çünkü bazı kök veya yaprak daha müessirdir [etkilidir].

Pek ziyâde müessir [etkili] olanların nak müddeti az ve o kadar müessir olmayanlarınkı çok olur.

Taze ve körpe nebatlar [bitkiler] için 15-30 dakika nak müddeti kifayet eyler [yeter]. Kuru ve sert nebatların nak müddeti daha ziyâdededir [fazladır].

Haşlama ameliyatında [uygulamalarında] evrâk (yapraklar) ve ezhârı (çiçekleri) nak için uzun müddet sıcak suda durdurmamalıdır.

Mesela poligala [sütotu] kökü¹² öksürük için gayet nâfi [yararlı] ve müessirdir [etkilidir]. Tababette kesretle [çok] kullanılır. Bu kökün en ziyâde [fazla] menkuu [enfüzyonu] kullanılır. Nak ameliyesinde [enfüzyon uygulamasında] suda biraz fazla durdurunca o zaman mukayyî (kusdurucu) gibi tesir eder. Menkuu ise sadrîdir [göğüs yumuşatıcıdır].

Ihlamur, turunç kabuğu, limon ve portakal kabukları, menekşe ve buna mümâsil [benzer] evrâk [yapraklar] ve ezhâr-ı muattara [güzel kokulu çiçekler] (ıtri yani kokulu) ve sâirenin [diğerlerinin] daima menkuu istimâl edilir [kullanılır].

Kökler, yapraklar ve çiçekler nak edilmezden evvel makas ile kesilir veya köküne göre havanda ezilerek bade [sonra] nak edilirse daha iyi olur. (s.11)

---

¹² Senegae radix. *Polygala senega* L. türünün kurutulmuş köküdür. Göğüs yumuşatıcı olarak kullanılır (ç.n.).

Matbuh [Pişirilmiş] – Décoction

“Tabh” pişirmek demektir. Matbuh pişirilmiş veya kaynatılmış demektir ki buna kaynatma ameliyatı [uygulamaları] da denilir.

Ekseriya [çoğu kez] yarım saat kaynatmak tabh ameliyatı [kaynatma uygulamaları] için kifayet eyler [yeter]. Kınakına kökü dövülerek kaynatılır ve süzülür ise suyu iştiâ [iştah] açar, kuvvet ve derman verir. Yemeği hazmettirir ve sıtmayı def ve tasfiye eder.

Ayrık kökü¹³ matbuhu idrar söktürücüdür. İcabında kullanılır. Bel soğukluğunun iptidalarında [başlangıçlarında] kesretle [çok] istimâl edilir [kullanılır]. Mısır püskülü, kirazın ince çöpleri, ardıç ve sâire [diğerleri] de bu kabildendir [sınıftandır].

Taktîr [Damıtma] – Distillation

Süzme demektir. Fakat bezden veya kâğıttan değil. Su imbikte kaynatarak buhar haline getirilir. Bade [sonra] bu buhar soğuk su derûnundan [içerisinden] geçirilince suya munkalip olarak [dönüşerek] damla damla bir kaba akar ki bu ameliyeye [uygulamaya] taktîr ameliyesi [damıtma uygulaması] denilir. Rakı da taktîr [damıtma] vâsıtasıyla [aracılığıyla] imâl edilir.

Taktîr [damıtma] için ekseriya [çoğunlukla] kokulu ve zeyt-i tayyârı [uçucu yağı] hâvî olan [içeren] nebatlar [bitkiler] kullanılır ki mevâdd-ı âtîye [aşğıdaki maddeler] bu cümledendir:

Melisa, lavanta, taflan, gül, nane, raziyane [rezene], anason... ilh. [aynı şekilde devam eder]

Kolonya suyunun en makbulü [kabal göreni] çiçeklerin imbikten çekilmesiyle imâl olunandır. Ekseriya [çoğunlukla]

---

¹³ Graminis rhizoma. *Agropyron repens* L. türünün kurutulmuş toprakaltı kısımlarıdır. İdrar söktürücü ve taş düşürücü olarak kullanılır (ç.n.).

ticarete ispirtoya bir-iki zeyt-i tayyâr [uçucu yağ] ilâve ve hal edivermekle [çözmekle] kolonya imâl edilmektedir ki bu tarz (s.12) makbul [kabul göreni] değildir.

Kolonyanın ispirtosu da gayet hâlis [saf] olacaktır. Kolonya adeta bir devâdır. Suyu birkaç damla damlatılarak içilirse müferrih (ferahlık verici) gibi tesir eder. En güzel kolonya İngiliz kolonyalarıdır. İkinci derecede Fransızların Janmari Farina¹⁴ ve üçüncü derecede Almanya'nın lo [d]ö kolonyaları¹⁵ gelir.

Usâre [Özsu] – Suc

Üzümün bir kapta sıkarak veya ezerek çıkarılan suyuna üzüm usâresi derler.

Bunun gibi nebatâtın [bitkilerin] taze yaprak veya sakları [sapları] ezilerek, sıkılarak çıkarılan suyuna usâre denilir ki buna murabba¹⁶ – rob namı da verilir.

Bazı nebatlar [bitkiler] az ve bazıları da çok sulu olur. Nebatına göre hin-i tazyikte [sıkıştırma sırasında] yedi-sekizde biri nispetinde [oranında] biraz da su katılır.

Bazı meyveler ekşi olur. Bunlar ezilerek çıkarılan suyuna şurup da ilave olunur ki musaffî (kanı tasfiye edici) ve mukavvî-i dem (kanı kuvvetlendiren) ve müferrih [ferahlatici] gibi kullanılır.

Vişne, frenk üzümü, kiraz, ayva, elma ve sâire [diğerleri] gibi meyveler bu cümledendir.

---

¹⁴ Jean-Marie Farina Eau de Cologne (ç.n.)

¹⁵ Fransızcası *L'eau de Cologne* [Kolonya (Köln) suyu] (ç.n.)

¹⁶ Arapça “rubuvv” kökünden gelen bu kelime ile şeker şerbeti içinde kaynatılıp özel olarak hazırlanıp muhafaza edilen reçeller kastedilmektedir. Bkz: Şemseddin Sami. *Kamus-ı Türkî*. haz: P. Yavuzarslan. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları; 2010, s. 828 (ç.n.).

Bu meyveler bir kapta çöpleri ve çekirdekleri çıkarılarak ve ayıklanarak ezilir ve suyu (yani usâresi) çıkarılır.

Meyve usârelerini uzun müddet muhafaza [korumak] için ateşte kaynattıktan ve şekerini ilave ettikten sonra sıcak sıcak şişelere (s.13) doldurulup ağızları kapatılır veya en üstlerine birer kaşık hâlis [saf] rakı veya ispirto ilâve edilir.

Karadutun usâresi bu sûretle alınarak şurup yapılır. Karadut şurubu koyuca olmalıdır. Buna biraz da boraks-tenkâr¹⁷ tozu (onda bir nispetinde) katılacak olursa ağız yaralarında, boğaz hastalıklarında mazmaza [ağızda çalkalama] ve gargara gibi istimâl edilir [kullanılır]. Pek fâidelidir [yararlıdır].

Küçük çocukların ağız yara ve pişiklerine karşı ara sıra bundan küçük parmakla sürülür. Tababette kesretle [çok] müstâmeldir [kullanılır].

Şuruplar Nasıl Yapılır?

Bir şurubun hemen üçte ikisi şekerden ve üçte biri sudan ibârettir. Şurubun esası sudur. Bazen sirke ve şarap da olabilir. Tababette bu neveleri [türleri] de müstâmeldir [kullanılır].

Bir şurup ya soğuk veya sıcak olarak istihzâr edilir [hazırlanır]. Şurup tam kıvamında koyuca kaynatılırsa uzun müddet muhafaza olunur [korunur]. Suluca ve kıvamsız ise bir müddet sonra ekşiyerek bozulur.

Lüzumundan ziyâde [fazla] koyu yapıldığı takdirde bu defa da şişenin kenarlarında tebellür ederek [billurlaşarak] tekrar ve kısmen şeker olur.

---

¹⁷ Boraks; tenkâr veya tinkâr adlarıyla da bilinmektedir (ç.n.).

Şurup kaynarken kaşık ile biraz alıp ucundan damlatmalı. Şurup suluca ise su damlaları gibi çabuk çabuk akar. Şurup kıvama gelmişse ağır ağır akar. Son damlalar daha ağır akar. (s.14) Şunu da unutmamalıdır ki bir şurup soğuduktan sonra koyulaşır. Sıcak iken henüz sulu zannolunan şurup soğuyunca koyulaşır. Şuruba üflendiği zaman kıvama gelmişse su gibi boşluk açılmaz. Yani çukurluk ve sathında [yüzeyinde] dâireler husûle gelemes. İki parmağın baş ve şahadet parmakları arasında biraz şurup alınacak olursa yapışkanlığının derecesine göre sululuğu veya koyuluğu anlaşılabilir. Şurup berrak ve temiz olmalı. Bunun için de derûnuna [içerisine] bir yumurta akı ilave edilerek tencere kenarlarında husûle gelen kirli köpükler bir kaşık ile azar azar alınır.

Tababette En Ziyâde [Fazla] Müstâmel [Kullanılan] Şuruplardan: Kınakına¹⁸, turunç kabuğu¹⁹, centiyane²⁰, ravent²¹, menekşe²², altın kökü²³, tolu pelesengi²⁴ [tolu balsamı], acı marul [yabani marul]²⁵, gül, frenk üzümü²⁶, karadut²⁷, kudret helvası²⁸ şurupları... ilh. [aynı şekilde devam eder]

---

¹⁸ Chinae cortex. *Cinchona* türlerinin kurutulmuş dal, gövde ve kök kabuğudur. Midevî, kuvvet verici, iştah açıcı ve ateş düşürücü olarak kullanılır (ç.n.).

¹⁹ Aurantii cortex. *Citrus aurantium* L. türünün kurutulmuş veya taze meyve kabuğudur. İştah açıcı, midevî ve safra söktürücü olarak kullanılır (ç.n.).

²⁰ Gentianae radix. *Gentiana lutea* L. türünün kurutulmuş kök ve rizomlarıdır. Dâhilen, iştah açıcı olarak kullanılır (ç.n.).

²¹ Rhei rhizoma. *Rheum palmatum* L. türlerinin kabuğu soyulduktan sonra kurutulmuş rizomlarıdır. Az miktarlarda midevî ve kabız, yüksek miktarlarda ise müshil etki gösterir (ç.n.).

²² Iridis rhizoma. *Iris* L. (süsen) türlerinin özenle soyulup kurutulmuş kökleridir. Göğüs yumuşatıcı olarak kullanılır (ç.n.).

²³ Ipecacuanhae radix. "İpeka kökü" adıyla bilinir. *Uragoga ipecacuanha* Baillon ve diğer *Uragoga* türlerinin kurutulmuş kökleridir. Düşük miktarlarda balgam söktürücü, yüksek miktarlarda ise kusturucu olarak etki gösterir (ç.n.).

²⁴ Tolutanum balsamum. *Toluiifera balsamum* L. türünün dal ve gövdelerinin yaralanmasıyla elde edilen balsamdır. Hafif antiseptik, balgam söktürücü ve göğüs yumuşatıcı olarak kullanılır (ç.n.).

²⁵ Lactucae herba. *Lactuca scariola* L. bitkisinin çiçekli dallarıdır. İdrar artırıcı, antispazmodik ve yatıştırıcı etkilere sahiptir (ç.n.).

²⁶ Ribis nigri fructus. *Ribes nigrum* L. türünün olgun meyveleridir. Midevîdir (ç.n.).

AİLE ECZÂHÂNESİNDEKİ İLÂÇLAR

Badem yağı

Ne kadar hâlis [saf] ve nefis olursa o kadar makbuldür [kabul görür]. İçilirse müşhil gibi tesir eder. Küçük çocukların göğsüne de sürülür ise sadrî [göğüs yumuşatıcı] gibi tesir eder. Hint yağındaki kerâhet [tikinti] bunda yoktur. (s.15)

Balık yağı

Aile eczâhânesinde bulunması sırf mukavvî [kuvvet verici] gibi hassasından [özelliklerinden] istifâde [yararlanmak] içindir. Bulunmasa da olur. En iyisi bunu yumurta sarısıyla sübye [emülsiyon] yaptırarak içmeli müteakiben [arkasından] elma veya portakal yemeli. Yahut ağza biraz toz kahve almalı.

Balık yağı içilirken aynı zamanda, mesela bir kınakına şurubu da içilirse daha iyi olur. Balık yağının husûle getireceği iştahsızlığı def eder.

Bizmut

Buna Fransızca “Azotat dö bizmut”²⁹ derler. Beyaz, ince, ağırca bir tozdur. Ya zamk mahlûlü derûnunda [içerisinde] veya bir şurup ya toz veyahut kurs (Fransızca buna kaşe³⁰ denilir ki beynelavam [halk arasında] ilâç derler) derûnunda [içerisinde] alınır.

---

²⁷ Mori nigri fructus. *Morus nigra* L. türünün taze meyveleridir. Şurubu gargara halinde ağız ve boğaz hastalıklarında kullanılır (ç.n.).

²⁸ Manna siciliana. *Fraxinus ornus* L. ve buna yakın türlerin gövdesine yapılan yaralamalar sonucu meydana gelen usarenin kurutulmasıyla elde edilir. Hafif müşhil etkili olup özellikle çocuklarda kullanılır (ç.n.).

²⁹ Fransızcası azotate de bismuth [Bizmut (III) nitrat] (ç.n.)

³⁰ Fransızcası cachet [kaşe veya güllaç] (ç.n.)

Mevâdd-ı gaitayı [dışkıyı] siyahlatacağından bizmut alındığı zaman merak etmeye lüzum yoktur.

Bizmut ishali keser. Tababette en ziyâde [çok] müstâmel [kullanılan] ve en mârûf [tanınmış] kabız (kabızlık verici) ilâcıdır. Yevmiye [günlük] birkaç gram alınır da birdenbire hemen bizmut tozuna müracaatla ishali kesmek muvafık [uygun] değildir. Menku [enfüzyon] yapılarak içilir. Tabiata lînet [yumuşaklık] verir. Gayet midevîdir. Murak yani terleticidir. Midedeki yelleri def eder. Sancıyı da kâtıdır [keser]. Soğulcan [solucan] da düşürür. Yüz dirhem (s.16) suda bir dirhem papatya çiçeği haşlayıp saatte bir yemek kaşığı veya iki saatte bir fincan içilir. Arzuya göre buna şurup veya şeker de ilave edilir. Buna 2-3 gram da karbonata (bikarbonat dö sud³¹) katılırsa daha iyi olur. Sinirlere az çok kuvvet de verir.

Kettan [keten]³² tohumu

Biraz dövülerek sıcak su ile lapa yapılır. Suver-i muhtelif üzerine [çeşitli şekillerde] kullanılır. Menku [enfüzyonu] yapılarak içilirse lînet [yumuşaklık] verir. Karındaki yelleri def eder. Tıpkı papatya çiçeği menkuu [enfüzyonu] gibi ihzâr ve istimâl etmelidir [hazırlayıp kullanmalıdır]. Göğse yumuşaklık da verir. Hafif öksürüklere karşı da nâfidir [yararlıdır]. Dâhilen ve hâricen kullanılan kettan [keten] tohumundan aile eczâhânesinde mutlaka bulundurmalıdır.

Patates lapası

Patatesi haşladıktan sonra ezmeli. Buna biraz da gliserin ilâve etmeli. Gayet güzel müessir [etkili] ve yumuşatıcı gibi bir lapa husûle gelir. Sıcak sıcak lâzım gelen mahâle [yere] sadece veya ince iki bez

---

³¹ Fransızcası bicarbonate de soude [Sodyum bikarbonat] (ç.n.)

³² Lini semen. *Linum usitatissimum* L. türünün olgun tohumlarıdır. Müshil olarak kullanılır (ç.n.).

arasına konularak tatbik ve istimâl edilir [uygulanıp kullanılır]. Kettan [keten] tohumu bulunmadığı zaman patates lapası kullanılır.

Tiryak

Derûnunda [içerisinde] pek çok edviye-i müessire [etkili devâlar] vardır. Hayli miktarda afyon da bulunduğundan küçük çocukları uyutmak için bazı merhametsiz ve cahil vâlideler [anneler] bunu çocuklara yedirirlerse de derece-i tesirini ve bundan mütevellit [doğan] fenalıkları bilseler vâlidelerin tüylerinin ürpermemesi kâbil [mümkün] değildir. (s.17)

Tiryak yedirilen çocuklar vücutça neşv ü nemadan [büyüyüp gelişmekten] geri kalırlar. Sıska ve alil [hasta], aynı zamanda aptal ve ebleh [ahmak] olurlar.

Tiryak, müsekkin (teskin edici [sakinleştirici]) ve münevvim (uyutucu) hassalarına [özelliklerine] mâliktir [sahiptir]. Hassalı [özellikli] bir devâ-i mürekkep [birleşik ilâç] olmakla beraber yalnız hâricen kullanılmalıdır. Yakı ve lapa yerini de tutar.

Temur hindi³³ [Demir hindi]

Aslı temir hindidir. Hindistan ağaçlarından birinin meyvesidir. Tababette kesretle [çok] kullanılır. Mülattif [yumuşatıcı], mebrud (serinlik verici), müleyyin (lînet [yumuşaklık verici]) ve kâtilharare yani harareti [sıcaklık ve ateşi] kâtı eder [keser] ve kanı tasfiye eder [temizler]. Sokaklarda satılan temur hindi şerbetleri yapraklarından yapılır. Binaenaleyh [bundan dolayı] o derece kuvvetli değildir. Tababette kullanılan daha müessirdir [etkilidir]. Sarılık hastalığında da kullanılır. Macunu da yapılır.

---

³³ Tamarindorum pulpa. *Tamarindus indica* L. meyvelerinin kısmen kurutulmuş etli kısmıdır. Müshil etkilidir (ç.n.).

Tababette sıcak suda ezilerek ve bir müddet durdurularak bade [sonra] süzülüp şurup ilave edilir. Hassalı [özelliği] ve fâideli [yararlı] bir meşrub [içecek] olur.

Yüz dirhem suda on beş–yirmi dirhem kadar temur hindi bir toprak kaptaki kaynatılarak süzülükten sonra alınır. Bade [sonra] yarım kıyye [okka] şekerle bir arada kaynatılırsa şurubu yapılmış olur.

Mevsim-i sayfta [yaz mevsiminde] pek makbul [kabul gören] bir meşrubdur [içecektir]. Buldukça içenlere afiyet olsun!

Kabızlıkta, muannit [inatçı] kabızlıkta yevmiye [günlük] dört-beş fincan içilir. Bunun bir de pastili vardır ki Avrupa'da yapılarak şehrimize gelir. (s.18)

Tenkâr – Boraks

Boraks şapa benzer. Dövülünce beyaz toz olur. Meşhur asit borik gibi hatta ondan ziyâde hasâisi [özellikleri] hâizdir [sahiptir]. Karadut şurubuna karıştırılarak (onda bir nispetinde) ağız ağrılarında sürülerek kullanılır.

Az miktarda kolayla katılarak kullanılırsa ütülenen gömleklere fevkalâde [olağanüstü] bir parlaklık verir. Pek fâidelidir [yararlıdır]. Mahlûlü ağız ve boğaz hastalıkları için güzel ve müessir [etkili] bir muzadd-ı taaffündür [antiseptiktir].

Asit borik [Borik asit]

Balık puluna benzer. Biraz ispirto ile dövülürse nişasta gibi beyaz bir toz olur. Sıcak suda erir. Yaraları ve bereleri yıkamak için güzel bir muzadd-ı taaffündür [antiseptiktir].

Yüzde üç-dört nispetindeki [oranındaki] mahlûlü ile hafif her türlü göz rahatsızlıklarında kullanılır, ağza ve boğaza gargara edilir. Her türlü yaralar bu mahlûl ile yıkanır.

Asit borik'in tozu onda bir nispetinde [oranında] vazelin ile karıştırılacak olursa "kaymak merhemi" denilen gayet fâideli [yararlı] merhem yapılmış olur. Yara ve bereler için pek fâidelidir [yararlıdır].

Tarâvet ve halâvet-i cilt [cildin tazeliği ve güzelliği] için de kullanılır. Pirinç ununa onda bir nispetinde asit borik tozu ilave ediniz. Bir de kokulu bir ruh [uçucu madde] katınız. Gerek kadınlar ve gerek çocuklar için mükemmel bir pudra imâl edilmiş olur. (s.19)

Asit borik tozu, nişasta ve okzid dö zink³⁴ (humz-ı tûtya)dan [çinko oksit] ibâret bir toz her türlü yara ve bereleri kurutur.

Cıva merhemi³⁵

Bunun iki nevi [çeşidi] vardır. Biri basit [düz], diğeri muzâaftır [katılmış]. Muzâaf [katılmış] olanında cıva daha ziyâdedir [fazladır]. Ve rengi daha koyudur. Kırkayak (?) için bundan vücuda sürülür ve hamamda yıkanılırsa geçer. İlacı budur. Frengi hastalığında hâricen vücuda ovularak sürülür. Bu merheme güzelavrat otu³⁶ hülâsası da karıştırılırsa hâricen şiş ve emsâli [benzer] avâızda [hastalıklarda] kullanılır. Gayet fâideli bir merhemdir. Her evde bulundurmalıdır.

---

³⁴ Fransızcası oxyde de zinc [Çinko oksit] (ç.n.)

³⁵ Unguentum hydrargyri cinereum. İçerisinde % 30 oranında cıva bulunan bu merhem geçmişte, şişkinliklere karşı ve bitleri öldürmek için kullanılırdı. Zehirli olduğu için kullanımdan kalkmıştır (ç.n.).

³⁶ Belladonnae folium. *Atropa belladonna* L. türünün çiçekli iken toplanıp kurutulmuş yapraklarıdır. Ağrı kesici, spazm giderici etkilere sahiptir. Ancak zehirli bir bitki olduğu için doktor tarafından gerekli bulunmadığı sürece kullanımı kesinlikle tavsiye edilmez (ç.n.).

Zencefil³⁷

Baharatın en şifâli ve fâideli [yararlı] olanlarından biridir. Sancı için sadece yemeli veyahut kaynatıp suyunu sıcak sıcak içmeli. Derûnuna [içerisine] şeker de katılabilir. Karındaki yelleri de def eder. Vücudu kızdırır ve terletir. Gayet midevîdir.

Soğuk algınlıklarında, yel³⁸ [ağrı] ve sızılarda evinizde tentürdiyot³⁹ veya kuru boynuz çekmek⁴⁰ üzere şişe yoksa ağrı ve veca [sızı] bulunan mahâl [yer] mevsime göre biraz su ile ıslatılır.

İnce dövülmüş hâlis zencefil tozu bolca ekilir ve üzerine sıkılmış yağ bir bez ve bunun üstüne de bir fanila konulur. İki-üç saat gayet tatlı bir hararet [sıcaklık] husûle gelir. Her türlü ağrı ve sızı ile soğuk algınlığı mündefi [atlatılmış] olur. (s.20)

Karanfil⁴¹

Bu da zencefil gibi fâidelidir [yararlıdır]. Kaynatılarak şekerli veya şekersiz olarak içilir. Kuvvet verir ve terletir.

Zencefil gibi mide için de nâfidir [yararlıdır].

---

³⁷ Zingiberis rhizoma. *Zingiber officinale* L. türünün kurutulmuş rizomlarıdır. Yatıştırıcı, gaz giderici ve bulantı giderici etkiye sahiptir (ç.n.).

³⁸ Kelimenin şu anlamda kullanıldığı anlaşılıyor: “Yel gibi hareket eden ağrı, veca, sızı, rîh-i tayyâr, romatizma ve elem-i asâb gibi illet veya karında hâsıl olan gaz.” Bkz: Şemseddin Sami. *Kamus-ı Türkî*. haz: P. Yavuzarslan. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları; 2010, s. 1323.

³⁹ Fransızcası teinture d'iode [tentürdiyot] (ç.n.)

⁴⁰ Şişe çekmek. Kan alınmadan yapıldığı için “kuru boynuz çekmek” adıyla da bilinirdi (ç.n.).

⁴¹ Tunicae hortensis flos. *Dianthus caryophyllus* L. türünün çiçekleridir. Balgam söktürücü ve öksürüğü kesici etkiye sahiptir (ç.n.).

Tarçın⁴²

Münebbih [uyaran] ve mukavvîdir [kuvvetlendiricidir]. Mide için de iyidir, kabukları dövülerek kaynatılıp içilir. Çay gibi ihzâr olarak [hazırlanarak] çay yerine de istimâl olunur [kullanılır]. Zayıf ve nahif [ince] bünyeler, kansızlar ve sinirden mustarip bulunanlara çay yerine hafif tarçın menkuu [enfüzyonu] şâyân-ı tavsiyedir [tavsiyeye layıktır].

Kâfuru [kâfur]⁴³ ruhu

Onda bir nispetinde [oranında] olarak ispirotoda kâfuru eritilecek olursa “kâfuru ruhu” husûle gelir. Bir şişede uzun müddet muhafaza [korumak] olunabilir. Soğuk algınlıklarında, oynak yerlerin [eklemlerin] ağrı ve sızılarında, romatizmada ve buna mümâsil [benzer] ahvâlde [hallerde] kullanılır. Soğuk algınlıklarında hâricen su, kâfuru ruhu, tuz ve rakı karıştırılarak ve ovularak sürülür ve bade [sonra] bir fanila sarılır. Kâfuru ruhuna biraz da laudanum⁴⁴ yani afyon ruhu ilave edilerek ağrı ve sızılara karşı kullanılacak olursa fâidesi [yararı] iki kat olur. (s.21)

Afyon ruhu

Kulak, diş ağrılarında bir damla, pamuğa damlatılarak kullanılır. Teskin edici [yatıştırıcı] bir devâdır. Midede bir sancı vukûunda [olduğunda] suya, tercihen nane suyuna dört-beş damla

---

⁴² Cinnamomi cortex. *Cinnamomum* türlerinin kurutulmuş kabuğudur. Kabız, gaz giderici ve antiseptik etkilere sahiptir (ç.n.).

⁴³ Camphora. *Cinnamomum camphora* T. Nees et Ebermaier türünün odunundan su buharı distilasyonu ile elde edilen uçucu yağdan kristallendirme ile ayrılan bir bileşiktir. Sinir sistemi, solunum merkezi ve kalp üzerinde uyarıcı etkiye sahiptir. Hâricen kan toplayıcı, ağrı kesici ve antiseptik özellikleri vardır (ç.n.).

⁴⁴ Laudanum, % 10 oranında afyon içeren bir tentürdür. Türkçe eski kaynaklarda lavdanum şeklinde de geçer (ç.n.).

damlatılarak içilirse sancı derhâl mündefî [atlatılmış] olur. Buna biraz da karbonata ilave edilirse fâidesi [yararı] daha çok ve daha seri [çabuk] olur. Laudanum küçük bir şişede uzun müddet muhafaza olunur [korunur]. Ancak zehirli olduğundan tedbirli kullanılmalı ve çocukların eline geçmemesine dikkat etmelidir.

Yanık ilâcı

Bir eczâhânededen yüz-yüz elli gram kireç suyu aldırınız. Buna aldıracağınız kireç suyu miktarında hâlis [saf] badem yağı veyahut zeytun [zeytin] yağı ilave ederek bir müddet şiddetle bir şişe içinde çalkalayınız. Oldukça koyu bir merhem husûle gelir. Sıcak su, çay, kızgın demir, ateş ve sâire [diğerleri] ile vücudunuzun herhangi mahâlinde [yerinde] kazâen bir yanık husûle geldiğinde derhâl temiz bir bezi buna bulayarak yanığın üzerine sarınız. En güzel ve tababette en ziyâde [fazla] müstâmel [kullanılan] yanık ilâcıdır. Birinci ve ikinci derece yanıklar için mükemmel bir ilâç olan bu devâ bir şişede uzun müddet muhafaza olunabilir. Bundan başka ilâca lüzum yoktur. Bir kazâ vukûunda [olduğunda] hemen buna müracaat ediniz. (s.22)

Per klorür dö fer⁴⁵ (Kan kesen ilâç)

Kan kesen ilâca Fransızca “Per klorür dö fer” derler. Türkçesinden bir şey anlaşmaz. Tercüme edeyim: “Fevk-i klor-ı hadid.” Koyuca ve koyu kırmızı renkte bir mâyidir⁴⁶ [sıvıdır]. Beş veya on gram alıp küçük bir şişede muhafaza etmeli [saklamalı]. Senelerle durur. Bozulmaz. Çelik emlâhındandır [tuzlarındandır]. Hatta dâhilen birkaç damla yarım fincan suya damlatılarak içilirse vücutta kan yapar ve kanı kuvvetlendirir.

---

⁴⁵ Fransızcası Perchlorure de fer [Demir (III) klorür] (ç.n.)

⁴⁶ Burada dizgi hatası olduğu anlaşılıyor. Demir (III) klorür sıvı formda değildir; ancak havadan nem çekerek sıvı hâle geçebilir (ç.n.).

Çakı, bıçak, ustura ve bunlara mümâsil ve müşâbih [benzer] herhangi bir vâsıta ile bir yeriniz kesildi mi hemen bundan biraz alıp kendi miktarında su ile karıştırınız ve bir parça pamuğu buna batırıp kesilen mahâle [yere] koyup sarınız. Başka hiçbir şey istemez. Kan derhâl kesilir. Burundan akan kanı da keser. Ufak bir pamuğu buna batırıp birden⁴⁷ deliğine tıkamalı. Tababette müstâmel [kullanılan] kan kesici ilâçtır. Her aile eczâhânesinde bundan her hâlde bulundurmalıdır. Semdâr [zehirli] ve tehlikeli değilse de şişesinin yine çoluk çocuk eline geçmemesine dikkat etmelidir.

Ihlamur⁴⁸ ve mürver⁴⁹

Ihlamur ve mürverin yaprakları, çiçekleri gayet fâideli [yararlı] ve şifâbahşâdır [şifâ vericidir]. İdrar verir. Göğsü yumuşatır. Öksürüğü dâfidir [gidericidir]. Mideye de hizmet eder. Aynı zamanda terleticidir.

Soğuk algınlıklarında menku [enfüzyon] yapıp (arzuya göre şeker de ilave olunabilir) içmeli ve müteakiben [ardından] yatmalı. Bunların suyu ile (s.23) (temiz olmak şartıyla) göz bile yıkanır. Gayet fâidelidir [yararlıdır]. Bunlardan ezilerek, doğranarak sıcak su ile lapa bile yapılır.

Faal-i hazımda [hazmetmede] güçlük çekenler her yemeğin üstüne sıcak sıcak bir küçük bardak ihlamur menkuu [enfüzyonu] içerlerse az zamanda şikâyet ettikleri dertten kurtulurlar. Ihlamur, çayın yerine kâim olabilir [geçebilir]. Çaydan vazgeçmek isteyen sinirlilere bunu bilhassa tavsiye ederiz.

---

⁴⁷ Burada dizgi hatası olduğu anlaşılıyor. Doğrusunun “burun” olduğu düşünülebilir (ç.n.).

⁴⁸ *Tiliae flos*. *Tilia* türlerinin kurutulmuş çiçekleridir. İdrar söktürücü, terletici, yatıştırıcı, uyutucu, göğüs yumuşatıcı etkilere sahiptir (ç.n.).

⁴⁹ *Sambuci nigrae flos*. *Sambucus nigra* L. türünün kurutulmuş çiçekleridir. İdrar söktürücü, terletici ve müşhil etkilere sahiptir (ç.n.).

Kâkule⁵⁰

Midevîdir. Münebbihtir [uyarıcıdır]. Aynı zamanda def-i râyihadır [koku gidericidir]. Yani yelleri def edicidir. Yemekten sonra bunun zeyt-i tayyârından [uçucu yağından] bir-iki damla kahveye damlatılarak içilir. Ağızdaki râyiha-i kerihayi [tiksendiren kokuyu] de def eder. Ağzı kokanlara, çok tütün içmekten mütevellit [kaynaklanan] ağızdaki fena kokudan müşteki [şikâyetçi] bulunanlara şâyân-ı tavsiyedir [tavsiyeye layıktır]. Kâkulenin (zeyt-i tayyârı [uçucu yağı] bulunamadığı takdirde) yalnız kendisi de istimâl olunabilir [kullanılabilir].

Kantaron çiçeği⁵¹

Gayet şifâlı ve fâideli [yararlı] bir nebattır [bitkidir]. Mukavvî [kuvvetlendirici], midevî ve dâfi-i humma [sıtmayı defeden] gibi kullanılır. Biraz kan kesici hassası [özelliği] da vardır. En ziyâde [fazla] menkuu [enfüzyonu] kullanılır. İştihâyı [iştahı] da açar. Evlerde bunu zeytun [zeytin] yağını hâvî şişelere koyarak aylarca güneşte durdururlar ve kantaron yağı diye yara ve sâire [diğerleri] için kullanırlar. (s.24) Tababette en ziyâde [fazla] kuvasya⁵² denilen acı ağaç ile mütesâviyen [eşit olarak] karıştırarak menku [enfüzyon] halinde kullanılır.

Kınakına kabuğu⁵³

Kınakına gayet şifâlı ve fâideli [yararlı] bir devâdır. Midevî, mukavvîdir [kuvvet vericidir]. Her türlü sıtmaları tedavi ve tasfiye

---

⁵⁰ Cardamomi fructus. *Elettaria cardamomum* Maton türünün olgunlaşmadan önce toplanıp kurutulmuş meyveleridir. İştah açıcı, midevî ve gaz söktürücü etkilere sahiptir (ç.n.).

⁵¹ Centaurii minoris herba. *Erythraea centaurium* Pers. türünün kurutulmuş çiçekli dallarıdır. Hazmı kolaylaştırıcı ve iştah açıcı olarak kullanılır (ç.n.).

⁵² Quassiae lignum. *Quassia amara* L. türünün sap ve dallarının soyulup kurutulmuş ve yonga gibi parçalara ayrılmış odunudur. (ç.n.).

⁵³ Chinae cortex. *Cinchona* türlerinin kurutulmuş dal, gövde ve kök kabuğudur. Midevî, kuvvet verici, iştah açıcı ve ateş düşürücü olarak kullanılır (ç.n.).

eder. Yemeği hazmettirir. İştihadı [iştahı] açar. Sıtmanın yegâne ilâcı olan sũlfato [kinin] da bundan ęıkarılır. Kõkũnũ dõvũp matbuh yaparak [kaynatarak] kullanmalı. Yemeklerden evvel birer fincan içilir. Derũnuna [içerisine] şeker de ilâve olunabilir. Tozu, gayet ince kõmũr tozuyla karıştırılırsa mũkemmek bir diş tozu olur.

Kınakınayı siyah kuru ũzũm ile dõvũp kaynatarak mũkemmek bir devâ tedâriki mũmkũndũr. Vũcoda, mideye, kana kuvvet verir. Zayıflara, kansızlara, kuvvetsizlere ehemmiyetle [õnemle] tavsiye olunur. Matbuhu derũnuna [içerisine] biraz şap, boraks veya asit borik ilave olunursa ağız ve boğazda husũle gelen iltihaplar, pişikler ve sâire [diğerleri] için mũkemmek bir gargara ihzâr edilmiş [hazırlanmış] olur. Kınakınayı kaynatıp derũnuna [içerisine] bir miktar boraks, rom ilave ederek yevmiye [gũnlũk] bir defa baş ovularak yıkanacak olursa başı temizler, sağları muhafaza eder [korur] ve kuvvetlendirir.

Kurşun tozu veya tuzu

Attarlarda [aktarlarda] bile bulunur. Tababette ismi “asetat dõ (s.25) plomb”dur.⁵⁴ Tercũmesi “halliyet-i kurşun [kurşun asetat]” beynelavam [halk arasındaki] ismi kurşun tozudur. Suya atınca sũt gibi beyaz olur. Hâricen kullanılır. Gũneřten yanmaya, yanıklara, iltihabât-ı muhtelifeye [ęeřitli iltihaplara] ve sâireye [diğerlerine] karşı pek fâidelidir [yararlıdır].

Beş yũz gram suya bir kahve kaşığı kadar kurşun tozu ilave etmeli. Bu suya bezler batırarak gũneř ve ateş yanıkları ũzerine sık sık değiştirilerek konulur. Dũřmeden mũtevellit [kaynaklanan] berelere karşı da gayet nâfidir [yararlıdır].

---

⁵⁴ Fransızcası acétate de plomb [Kurşun (II) asetat] (ę.n.)

Ezhâr-ı koso⁵⁵ [Koso çiçekleri]

Koso ezhârının menkuu [enfüzyonu] dâhil-i bedende [vücut içinde] husûle gelen soğulcan [solucan] cinsinden uzun şeritleri düşürür. Çiçekleri iyice doğramalı. İki yüz gram suya bundan 25 gram komalı. Yarım saat sıcak suda bırakmalı. Bade [sonra] bir defada içmeli. Kullanmazdan bir gün evvel aç bulunmalı. Tababette de bu müstâmeldir [kullanılır]. Şeritleri düşürmek için icabında Hint yağı da içilir.

Kâfuru⁵⁶ [Kâfur]

Geceleri çok ihtilâm [düş azması] olanların yataklarına bunun bir miktar tozu ekilir. Ziyâdece [fazla] kullanıldığı takdirde kuvve-i bâhîyeyi [cinsel gücü] keser. Ağrı ve sızılara karşı ruhu veya merhemi kemâl-i muvaffakiyetle [başarıyla] kullanılır. Kâfuruyu ispirotoda eritiniz. Onda bir nispetinde [oranında] (s.26) olacak. Başında bit bulunan çocuğun başına akşamdan vazelin sürünüz. Üzerine de kâfuru ruhuna batırılmış ve biraz sıkılmış bir bez sararak bunun üzerine de diğer bir bez sararak sabaha kadar bırakınız. Sabahleyin kalktığında bitlerin ve sirkelerinin mahv ü telef olmuş [ölmüş] bulunduğu görülür. Müessir [etkili] ve mücerreptir [denenmiştir]. Bu suya batırılmış su⁵⁷ alına konulduğu takdirde asabî baş ağrılarını def eder. Tababette müstâmel [kullanılan] ve mürettip [düzenleyici] Raspay suyu⁵⁸ şeklinde olursa daha makbuldür [kabul görür].

---

⁵⁵ Koso flos. Koso veya Kusso çiçeği adları ile de bilinir. *Hagenia abyssinica* Bruce türünün solduktan sonra toplanıp kurutulmuş çiçekleridir. Barsak kurtlarına karşı kullanılır (ç.n.).

⁵⁶ Camphora. *Cinnamomum camphora* T. Nees et Ebermaier türünün odunundan su buharı distilasyonu ile elde edilen uçucu yağdan kristallendirme ile ayrılan bir bileşiktir. Sinir sistemi, solunum merkezi ve kalp üzerinde uyarıcı etkiye sahiptir. Hâricen kan toplayıcı, ağrı kesici ve antiseptik özellikleri vardır (ç.n.).

⁵⁷ Burada dizgi hatası olduğu anlaşılıyor. Doğrusu “bez” olabilir (ç.n.).

⁵⁸ Fransızcası *eau de Raspail* olan Raspay suyu, güçlü antiseptik etkiye sahip bir sıvı karışımdır (ç.n.).

Vazelin

Tababette kesretle [çok] kullanılır. Merhemler ve pomatlar bununla yapılır. Her hususta kullanılabilir. Kaymak merhemi gibi bile kâbil-i istimâldir [kullanımı mümkündür]. Onda bir nispetinde asit borik [borik asit] tozu karıştırılırsa kaymak merhemi olur. Gayet fâideli [yararlı] bir merhemdir.

Lanolin

Vazelinden daha koyu ve hafif sarı renkli olup koyun yapağından çıkarılır. Letâfet ve tarâvet-i cilt [cildin güzelliği ve tazeliği] için fevkalâde [olağanüstü] nâfidir [yararlıdır].

Buna biraz herhangi muattar yani kokulu bir ruh ilâve ederek ve küçük tulumlara doldurarak itriyat dükkânlarında satılır. Ara sıra gliserin gibi vücuda sürülür ve ovuşturulur. Hiçbir tehlikesi olmadığı halde bilakis [tersine] fevâidi [yararları] çok bir yağdır. (s.27)

Gliserin

Letâfet ve tarâvet-i cilt [cildin güzelliği ve tazeliği] için hâricen kullanılır. Fakat hâlisiyet [saflık] ve nefasetine dikkat etmek lâzımdır. Çatlaklara, berelere nâfidir [yararlıdır].

Onda bir nispetinde [oranında] nişasta konulursa ve biraz ateşte pişirilirse güzel bir merhem olur. Yine aynı nispet üzere asit borik tozu da ilave edilirse kaymak merheminin yerini tutar. Yara ve berelere, güneş yanığına, sâir [diğer] yanıklara, çatlaklara ve sâireye [diğerlerine] karşı muvaffakiyetle kullanılır.

Melisa⁵⁹ [oğulotu] suyu veya mek'ulü⁶⁰

Melisa güzel kokulu ve fâideli [yararlı] bir nebattır [bitkidir]. Her yerde bulunur. Kalbe ve mideye ferahlık verir. Midevî, mukavvî [kuvvet verici] ve hâzımdır [sindiricidir]. Ya suyu veya ispiirtoda muamele olunarak husûle gelen şekli (mek'ulü) kullanılır. Sinirliler için de fâidelidir [yararlıdır].

Mek'ulüne müsâvi [eşit] miktarda Lokman ruhu da (eter sülfürik) ilave edilirse gayet fâideli [yararlı] bir devâ ihzâr edilmiş [hazırlanmış] olur.

Baygınlıklarda, kalp rahatsızlıklarında, tıkanma geldiği zamanlarda, iç sıkıntılarında ve bu gibi ahvâlde [hallerde] beş-on damla yarım fincan suya damlatılarak içilir. Lokman ruhu ayrıca baygınlıklarda suya beş-on damla damlatılarak içilir. Şişesinin ağzını açık bırakmamalı. Uçar. Ateşe ve muma da şişesini yaklaştırmamalı, derhâl parlayıp ateş alır. (s.28)

Sarı yakı

Her evde mutlaka bundan bir miktar bulundurmalıdır. Ufak kesiklere, berelere, çibanlara karşı kullanılır.

Bunun bir de cıvalı siyah cinsi vardır ki bu daha müessirdir [etkilidir]. Bu da aynı hususâtta [özelliklerde] kullanılır.

Bir de pehlivan yakısı vardır ki bir mahâli [yeri] işletmek ve kabartarak su çıkarmak için istimâl edilir [kullanılır].

---

⁵⁹ *Melissae folium. Melissa officinalis* L. türünün taze veya kurutulmuş yapraklarıdır. Yatıştırıcı, midevî, gaz söktürücü, terletici ve antiseptik etkilere sahiptir (ç.n.).

⁶⁰ Tentür anlamına geldiği anlaşılan bu kelime, Osmanlıca metnin tamamında مکتل şeklinde kullanılmış olup "küül" (ispiirto) kelimesinden türetilmiş olmalıdır (ç.n.).

Hint yağı⁶¹

Her evde mutlaka bir şişe Hint yağı bulundurmalı. En mükemmel bir müshildir. İçimindeki kerâheti [tikintiyi] def için zamk ile veya yumurta sarısı ile iyi sübyesi [emülsiyonu] yapılır. Üzerine de bir limon, kahve, portakal veya elma yenilir. Çocuklara sinnine [yaşına] göre küçük kahve kaşığı, tatlı kaşığı, yemek kaşığı ile verilir. Büyüklere 30-40 gram verilir. Soğuk algınlıklarında ve inkıbazlarda [kabızlarda] en kolay, müessir [etkili] ve nâfi [yararlı] bir müshildir.

Nane⁶² ve nane yağı

Nane gayet fâideli [yararlı] bir nebattır [bitkidir]. Mevsim-i sayfta [yaz mevsiminde] içilmek üzere naneden pek güzel bir şerbet yapılır. İştihâ [iştah] açar. Kuvvet verir. Münebbihtir [uyarıcıdır]. Mide sancı ve ağrıları dâfidir [gidericidir]. Yapraklarından yapılan menku [enfüzyon] sıcak sıcak içilir. Arzuya göre derûnuna [içine] şeker de ilave edilir. Nane yağı da mâlumdur [bilinir]. Bundan da eczâhânedede bir miktar (s.29) bulundurmalıdır. Bir parça şekerin üzerine bir damla damlatılarak yenilir. Nane yağından istenildiği anda nane suyu da yapılır. Lüzumu kadar suya birkaç damla damlatılarak ve şiddetle bir müddet çalkalanarak evde kolayca nane suyu yapılır ve icabında yalnızca veya çiçek suyuyla karıştırılarak içilir.

Çiçek suyu

Pek fâidelidir [yararlıdır]. Hâlis [saf] ve nefis bir sûrette istihzâr edilmişse [hazırlanmışsa] daha makbuldür [kabul görür]. Bir

---

⁶¹ Ricini oleum. *Ricinus communis* L. türünün tohumlarından soğukta sıkma ve temizleme sonucu elde edilen yağdır. Müshil etkilidir (ç.n.).

⁶² Menthae piperitae folium. *Mentha piperita* L. türünün kurutulmuş yapraklarıdır. Mide bulantılarını kesici ve gaz söktürücü olarak kullanılır (ç.n.).

miktar çiçek suyu, nane suyu ve tarçın kabuğunun suyu karıştırılarak ve derûnunda [içerisine] beş-altı damla Lokman ruhu katılarak husûle gelen mâyi [sıvı] yüreğe ferahlık verir. Nefes darlıklarına, bayılmış olanlara pek nâfidir [yararlıdır].

Lokman ruhu⁶³

Buna tababette “eter sülfürik”⁶⁴ yani (eter kibrît) derler. Şişesinin ağzını sıkıca kapamalı. Çünkü gayet uçucu bir mâyidir [sıvıdır]. Açık bırakılsa şişeden kâmilin uçup gider. Ev eczâhânesinde bir miktar bulundurmalıdır. Nefese ve kalbe ferahlık verir. Bayılmış olanlara pek nâfidir [yararlıdır]. Çiçek suyu bahsinde de bunun sûret-i istimâlinde [kullanım şeklinden] bahsedilmiştir.

Pamuk⁶⁵

Ev eczâhânesinde miktar-ı kâfi [yeter miktarda] temiz pamuk bulundurmalıdır. (s.30) Buna tababette “koton idrofil”⁶⁶ [hidrofil pamuk] derler. Kan geldiği zaman biraz burun deliğine konulur. Yaraların ve berelerin üzerine konur. Lüzumuna mebni [dayanarak] icabında kullanılmak üzere âtîdeki [aşağıdaki] pamuklardan birer miktar tedârik edilirse iyi olur: Asit borikli pamuk, Asit fenikli pamuk. Göz, kulak, burun, ağız ve diş ile her türlü yara ve bereler için daima temiz pamuk kullanılır. (s.31)

---

⁶³ Spiritus aethereus. Geçmişte “küüllü eter” adıyla da bilinirdi (ç.n.).

⁶⁴ Fransızcası ethér sulphurique [Dietil eter]. Lokman ruhu, 1 kısım eter ve 3 kısım alkolden ibarettir (ç.n.).

⁶⁵ Gossypii pili. *Gossypium* türlerinin tohumları üzerindeki tüyleridir. Sterilize edildikten sonra kan kesici ve yaralarda pansuman malzemesi olarak kullanılır (ç.n.).

⁶⁶ Fransızcası coton hydrophile [hidrofil pamuk] (ç.n.)

Aile eczâhânesi için lâzım olan mevâdd-ı sâire [diğer maddeler]

Sargı	İki-üç adet
Sarı yakı	} Bazı yara, çıban ve berelerde istimâl etmek [kullanmak] için
Cıva yakısı	
Tiftik ⁶⁷	Yaralarda kullanmak için
Hardal tohumu	Menku (enfüzyon) yaparak içmek için
Hardal tohumunun tozu	Lapa yapmak için
Bir çakı ve bir makas	
Ravent kökünün tozu	Müşildir.
Ihlamur çiçeği	Sadrî [göğüs yumuşatıcı].
İngiliz tuzu ⁶⁸	Müşildir.
Cerrahî bir iğne	
Tıbbî iplik	İcabında yara dikmek için
Gaz ⁶⁹	} Tülbende müşâbih [benzer] olup ince ve seyrek. Tababette buna gaz derler. Gazın da asit boriklisi, asit feniklisi ve sâiresi [diğerleri] vardır.
Katran ruhu	
Nişadır ruhu	[Amonyak çözeltisi]
İspirto [alkol]	Hâlis [saf] ve temiz olmalıdır.
Limon tuzu [sitrik asit]	Limon makamında [yerine] kullanmak ve limonata yapmak için kullanılır.

⁶⁷ Tiftik kelimesinin burada “yara için eski keten bezinden yapılan nessâle” anlamında kullanıldığı anlaşılıyor. Bkz: Şemseddin Sami. *Kamus-ı Türkî*. haz: P. Yavuzarslan. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları; 2010, s. 1232 (ç.n.).

⁶⁸ Magnezyum sülfat (ç.n.)

⁶⁹ Gaz kelimesinin burada “gazlı bez” anlamında kullanıldığı anlaşılıyor (ç.n.).

⁷⁰ Fransızcası créosote. Odun katranından elde edilir. Antiseptik etki gösterir (ç.n.).

DİZİN

A

acı ağaç, 21
acı marul, 26
afyon, 18, 29, 33
ağrı, 32, 33, 38
aile eczâhânesi, 11, 13, 16, 18
Alman, 7, 11, 13, 14
Almanya, 13, 24
altın kökü, 26
anason, 23
antipirin, 18
antiseptik, 21, 30, 38
ardıç, 23
asit borik, 21, 30, 31, 37, 39, 42, 43
asit fenik, 42, 43
ayrık kökü, 23
ayva, 24

B

badem yağı, 27, 34
balık yağı, 27
bel soğukluğu, 21, 23
Beşiktaş Askeri Rüştüyesi, 7
bikarbonat, 28
bit, 38
bizmut, 27, 28
boraks, 25, 37
boynuz çekmek, 32

C

centiyane, 21, 26
cevz-i mukayyî, 18
cıva, 31, 40, 43
cilt, 31, 39

Ç

çay, 17, 33, 34, 35
çıban, 40
çiçek suyu, 41
çinko oksit, 31

D

damıtma, 23
demir hindi, 29
dışkı, 28
dizanteri, 17

E

eczâ dolabı, 13
Eczacı Sınıfı, 7
eczâhâne, 13, 14
eczâhâne-i beytiyye, 13
elma, 24, 27, 41
enfüzyon, 22, 28, 35, 36, 41, 43
ev eczâhânesi, 13

F

fenasetin, 18
frenği, 31
frenk üzümü, 24, 26

G

gargara, 25, 31, 37
gliserin, 28, 39
göğercin [güvercin] kökü, 17, 21
göğüs yumuşatıcı, 17, 27, 43
göz, 21, 31, 35
gül, 23, 26
güzelavrat otu, 31

H

hal, 21
hamam, 31
hardal, 43
hatmi, 17
hidrofil pamuk, 42
Hindistan, 29
Hint yağı, 17, 19, 38, 41

I

ihlamur, 17, 22, 35, 43

İ

idrar, 21, 23
idrar yolu, 21
ihtilâm, 38
iltihap, 37
İngiliz tuzu, 43
ishal, 17, 28
ispirto, 25, 30, 38, 40, 43

J

Janmari Farina, 24
Jean-Marie Farina, 24
jelatin, 18

K

kabız, 17, 21, 28, 30
kâfuru, 38
kâfuru ruhu, 33
kahve, 19, 27, 36, 37, 41
kâkule, 36
kalp, 40
kan, 32, 34, 35, 36, 37, 42
kan kesen ilâç, 34
kantaron, 21, 36
karadut, 25, 26, 30
kargabüken, 18
kaşe, 27
katran ruhu, 43
kaymak merhemi, 31, 39
keten, 28, 29, 43
kettan, 28
kınakına, 23, 26, 27, 36, 37
kırkayak, 31
kızamık, 17
kinin, 18, 19, 20, 37
kiraz, 23, 24
kireç suyu, 34
kola, 30
kolonya, 23, 24
koso, 38
kreozot, 43
kudret helvası, 26
kurşun, 37
kuvasya, 21, 36

L

lanolin, 39
lapa, 28, 29, 35
laudanum, 33
lavanta, 23
limon, 22, 41, 43
limonata, 17, 43
linet, 28
lînet, 28, 29
lokman ruhu, 40, 42

M

maserasyon, 21
matbuh, 23, 37
mebrud, 29
mek`ul, 40
melisa, 23, 40
menekşe, 22, 26
menku, 17, 22, 28, 35, 36, 41, 43
merhem, 31, 34, 39
mesane, 21
mısır püskülü, 23
mide, 17, 32, 33, 35, 36, 40, 41
Moore, 18
mukavvî, 24, 27, 36, 40
mukayyî, 22
murabba, 24
musaffî, 24
muzadd-ı taaffün, 30
müferrih, 24
müleyyin, 29
münebbih, 36, 41
münevvim, 29
mürver, 17, 35
müsekkin, 29
müshil, 17, 27, 41, 43

N

nane, 23, 33, 41, 42
nar ağacı, 17
nişadır ruhu, 43
nişasta, 30, 31, 39

Ö
öksürük, 22, 28, 35

P
pamuk, 42
papatya, 17, 28
patates, 28
pehlivan yakısı, 40
per klorür dö fer, 34
piramidon, 18
pirinç, 31
pişik, 37
poligala kökü, 22
Polygala senega, 22
pomat, 39
portakal, 22, 27, 41
pudra, 31

R
rakı, 23, 25, 33
ravent, 21, 26, 43
raziyane, 23
rezene, 23
rob, 24
rom, 37

S
sancı, 32, 33, 41
sargı, 43
Savory, 18
sıtma, 18, 37
sirke, 25
soğuk algınlığı, 32
soğulcan, 28, 38
solucan, 28, 38
su, 17, 19, 23, 24, 26, 28, 32, 33, 34, 35, 38, 40
sübye, 27, 41
sülfato, 18, 19, 20, 37

Ş
şap, 30, 37
şarap, 25

şerbet, 41
şerit, 38
şurup, 17, 24, 25, 26, 27, 28, 30

T
taaffün, 17, 21
taflan, 23
taktir, 23
tarçın, 33, 42
tatin, 21
tenkâr, 25, 30
tentürdiyod, 32
tiftik, 43
tiryak, 29
tolu pelesengi, 26
turunç, 22, 26
tuz, 33

U
uçucu yağ, 24, 36
usâre, 24, 25

Ü
üzüm, 24, 37

V
vazelin, 31, 38, 39
vişne, 24

Y
yakı, 40, 43
yanık, 34, 37
yara, 16, 21, 25, 31, 36, 39, 42, 43
Yıldız Hastanesi, 7
yumurta, 26, 27, 41

Z
zank, 27, 41
zencefil, 32
zeyt-i tayyâr, 23, 24, 36
zeytin, 34, 36

DİL İÇİ ÇEVİRİDE YARARLANILAN KAYNAKLAR

- BAYTOP, Turhan. *Türk Eczacılık Tarihi*. Kısaltılmış 2. baskıya haz: A. Mat. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Yayınları; 2001.
- BAYTOP, Turhan. *Türkçe Bitki Adları Sözlüğü*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu; 1997.
- BAYTOP, Turhan. *Türkiye’de Bitkiler ile Tedavi*. 2. baskı. İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri; 1999.
- ÇUBUKÇU, Bayhan., MERİÇLİ, Ali H., MAT, Afife., ve ark. *Fitoterapi Yardımcı Ders Kitabı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Yayınları; 2002.
- DEVELLİOĞLU, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Doğu Matbaa; 1970.
- EYÜBOĞLU, İsmet Zeki. *Anadolu Halk İlaçları*. İstanbul: Derin Yayınları; 2007.
- GÜRKAN, Elçin., ÖNDERSEV, Deniz V., ULUSOYLU, Melek., ve ark. *Bitkisel Tedavi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Yayınları; 2003.
- GÜVEN, Kasım Cemal. *Tıbbi ve Kozmetik Formüller*. 10. baskı. İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri; 2001.
- İHSANOĞLU, Ekmeleddin., ŞEŞEN, Ramazan., BEKAR, Serdar., ve ark. “Avanzâde Mehmed Süleyman,” İçinde: *Osmanlı Tıbbi Bilimler Literatürü Tarihi*. ed: E. İhsanoğlu. 2. cilt. İstanbul: IRCICA Yayınları; 2008, s. 891-901.
- KOLEKTİF. *Türk Kodeksi*. 1. tabı. İstanbul: Türkiye Cumhuriyeti Sıhhat ve İçtimaî Muavenet Vekâleti; 1930.
- NÂİL HÂLİD. *Musavver Eczacı Nevsâli*. Dersaâdet: Kader Matbaası; 1328 [M. 1912].
- SCHUSTER, Carl Wilhelm Theodor., REGNIER, Adolphe. *Nouveau dictionnaire des langues allemande et française*. Tome premier. Paris: Charles Hingray; 1850.
- ŞEMSEDDİN SAMİ. *Kamus-ı Türkî*. haz: P. Yavuzarslan. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları; 2010.
- TANKER, Mekin., TANKER, Nevin. *Farmakognozi*. Cilt 1 ve 2. Ankara: Ankara Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Yayınları; 1998.
- UNAT, Ekrem Kadri., İHSANOĞLU, Ekmeleddin., VURAL, Suat. *Osmanlıca Tıp Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Tarih Kurumu; 2004.

Geç Osmanlı döneminin üretken yazar, yayıncı ve çevirmenlerinden Ecz. Binbaşı Avânzâde Mehmed Süleyman, sade ve akıcı bir dille hazırladığı "Aile Eczâhânesi" (1919) başlıklı bu küçük el kitabında, bir ecza dolabında bulunması gerekenleri sıralamış; ayrıca acil durumlarda veya hekim bulunamadığında evde hazırlanabilecek ilâçlar hakkında pratik bilgiler vermiştir.

Türkiye’de eczacılığın yüzyıllık değişimine ilişkin önemli ipuçları sunan bu eserin eczacılık ve tıp tarihçilerimizin yanı sıra bilim ve kültür tarihine meraklı okurların da ilgisini çekeceğini ümit ediyoruz.